

While-reading (or during-reading) tasks consist of summarizing, reacting, questioning, arguing, evaluating, and placing a text within one's own experience. The reading activities of while-reading stage help to encourage critical thinking of students and increase their comprehension and easy retention.

Post-reading (or after-reading) exercises first check students' comprehension and then lead students to a deeper analysis of the text. In the real world the purpose of reading is not to memorize an author's point of view or to summarize text content, but rather to see into another mind, or to mesh new information into what one already knows. To check the students' comprehension and retention of the information of a text that they have already tackled, teachers should employ the last stage – the post-reading stage.

At the end of this publication the examples of exercises and tasks are resulted from the elective course textbook "Culture and Art of Great Britain", which will be used in the process of work with authentic texts.

Key words: authentic text; elective course; foreign language; textbook; structural component; profile school.

УДК 378.37.001.94

ПРИНЦИПИ КОНСТРУЮВАННЯ ПІДРУЧНИКА З ІСТОРІЇ З ПОЗИЦІЇ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

О. І. Пометун,

*доктор педагогічних наук, професор,
Інститут педагогіки НАПН України,
головний науковий співробітник відділу
усупільствознавчої освіти*

У статті сформульовано та розкрито шість загальнодидактичних принципів конструювання шкільного підручника у контексті зрушень в сучасній освітній парадигмі. Серед них: відповідність підручника Державному стандарту і навчальній програмі з предмета; особливостям змісту предмета; психолого-дидактичним вимогам до навчальної літератури; сучасному рівню розвитку технологій; українському соціокультурному контексту; вимогам педагогічного дизайну. Зазначені принципи обумовлені зовнішніми соціокультурними та науково-педагогічними чинниками та є загальними вимогами, що мають враховуватись у побудові теорії підручника з позицій системного підходу. При характеристиці підручника як системи принципи відображають ті суттєві характеристики, що відповідають за його практичне застосування і дають змогу визначити певні правила розробки та підготовки до публікації підручника з історії.

Ключові слова: шкільний підручник з історії; навчальна книга; принцип; історична освіта; конструювання.

Уже понад 20 років триває процес створення та трансформації вітчизняних підручників з історії для загальноосвітньої школи. За цей час змінилося декілька поколінь навчальної книги, кожне з яких мало свої особливості та характеристики. Проте дослідження свідчать, що навіть за умови доступності усіх інших навчальних матеріалів переважна більшість вчителів в Україні та інших країнах як і раніше значною мірою покладається на підручник як свій основний навчальний ресурс [1; 6; 9; 10]. Враховуючи це, можна зазначити, що можливості його вдосконалення далеко не вичерпані.

У наукових розвідках українських і зарубіжних учених останніх років представлено різні підходи до побудови, проектування і конструювання шкільного підручника. Наприклад, це праці Р. Арцишевського, В. Беспалька, Н. Бібік, Н. Буринської, А. Гіряка, Я. Кодлюк, О. Ляшенка, І. Товпинець, О. Топузова, О. Савченко, М. Скаткіна, І. Смагіна та багатьох інших. У методичному розумінні спроби розробки теорії підручника містять дослідження таких вчених, як К. Баханов, Л. Величко, Ю. Малієнко, О. Трухан, В. Редько, С. Шаповаленко та багато інших.

У своїх дослідженнях науковці переважно акцентують увагу на положеннях загальної теорії підручника, необхідності врахування змін, що відбуваються в освіті, насамперед в її змісті, аналізують функції та дидактичні й методичні засади створення підручників. На основі виявлених тенденцій намагаються сформулювати рекомендації новим авторам навчальних книг і їх користувачам – педагогам [2; 4; 8].

Наразі більшість дослідників згодні з тим, що підручник не лише забезпечує можливість засвоєння учнем певного змісту освіти. Він повинен сприяти розвитку особистості учня: його інтелектуальних здібностей, мотиваційної сфери, особистісних якостей, системи ціннісних орієнтацій, тобто забезпечувати умови для формування всієї сукупності якостей і властивостей особистості, які складають основу активної, продуктивної та самостійної життєдіяльності в умовах соціальної дійсності, що все більше ускладнюється [7; 8; 10].

І з цієї точки зору, підручник – це комплексна модель освітнього процесу, що відображає його цілі, принципи, зміст, технологію. При цьому підручник не лише відображає певну модель освітнього процесу, але і проектує її реалізацію. Лише визначивши ці вихідні позиції, ми зможемо відібрати із загальної теорії підручника і сконструювати окремі елементи підручника, які складуть “пазл” – власне систему, якою і є підручник [2; 3; 10; 15]. Розгляду структури і окремих компонентів цієї системи присвячено чимало праць сучасних дослідників, зокрема із методики навчання історії [5; 12; 13; 14].

Водночас теоретичний аналіз і особистий досвід розробки підручників з історії дали можливість визначити декілька засадничих принципів конструювання підручника, які очевидно можуть розглядатися як загальнодидактичні, що їх мають дотримуватися розробники будь-якої навчальної книги. У зазначеному контексті принципи — це загальні вимоги до побудови теорії, сформульовані як те первинне, що лежить в основі певної сукупності фактів [16]. При характеристиці підручника як системного утворення принципи відображають ті суттєві характеристики, що відповідають за правильне функціонування цієї системи, без яких вона не виконувала б свого призначення. Саме їх дотримання може забезпечити значне покращення якості підручника, а отже, навчальних досягнень учнів, що з ним працюють.

Очевидно, що загальні принципи проявлятимуться по-різному залежно від навчального предмета. Формулювання і врахування цих принципів має важливе значення не лише для практики створення, але й експертизи і оцінювання підручників.

Метою статті є визначення і обґрунтування сутності шести взаємопов'язаних принципів підручникотворення, які конкретизовано на розробці підручника з історії, висвітлення питань конструювання підручника з історії і підготовки його до публікації, пов'язані з реалізацією цих принципів.

Спочатку назвемо ці базові принципи, серед яких, на нашу думку, можна визначити відповідність підручника:

- Державному стандарту і навчальній програмі з предмета;
- особливостям змісту навчального предмета;
- психолого-дидактичним вимогам до навчальної літератури;
- сучасному рівню розвитку технологій;
- українському соціокультурному контексту;
- вимогам педагогічного дизайну.

Названі принципи обумовлені зовнішніми соціокультурними та науково-педагогічними чинниками та є загальними вимогами, що мають враховуватись у побудові теорії підручника з позицій системного підходу.

Характеризуючи кожен з названих принципів (рис. 1), пояснимо, що це означає та (або) у чому його сутність, чому це важливо, як він може бути імplementований у процесі проектування і створення підручника з історії. Ця характеристика принципів головним чином базується на попередніх дослідних працях як автора статті, так і співавторів у підручникотворенні, опублікованих останніми роками, а також на багаторічному особистому досвіді розробки і оприлюднення підручників з історії та інших суспільствознавчих предметів для основної та старшої школи.

Рис. 1. Принципи конструювання підручника

Принцип 1. Відповідність підручника Державному стандарту та навчальній програмі

Цей принцип передбачає, що підручник має бути розроблений для втілення і реалізації чинного Державного стандарту освіти та вимог чинної навчальної програми. Оскільки в Україні Державний стандарт освіти не є регламентуючим документом і описує лише загальні підходи до навчання історії, то у широкому сенсі це означає, що всі його положення має втілювати навчальна програма. На жаль, нині далеко не всі чинні програми з історії дають можливість реалізувати методологічні підходи, закладені у стандарті (причому іноді вони навіть не декларуються авторами програм) [11].

З іншого боку, за невизначеності та “непрацездатності” Державного стандарту саме чинна навчальна програма є переліком вимог, яким всі учні мають відповідати після опанування того чи іншого курсу історії. За різної якості програм, що іноді готуються випадково визначеними авторами без належного обговорення і експертизи, не всі вони можуть слугувати достатньо ясними критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів.

Однак нині це єдиний документ, який так чи інакше “захищає” учня і батьків від надмірної іноді вимогливості вчителів та може забезпечити (наблизитися до забезпечення) рівні можливості отримання якісної освіти. Варто зауважити на необхідності розробки реаль-

ного курикулуму, що дасть можливість українській освіті зробити вже назрілий крок до подальшої її демократизації за європейськими стандартами, що дасть змогу всім співавторам навчального процесу вчити, вчитися та бути оціненими відповідно до єдиних і зрозумілих вимог.

Очевидно, що при всій недосконалості тієї чи іншої програми з історії, всі підручники повинні забезпечити учням можливість її опанування (не перекладаючи це завдання на вчителя). Причому це не можна зводити лише до змісту підручника. Підручник має не лише викладати зміст відповідно до програми, а й забезпечувати можливість формування в учнів програмових понять та умінь на тому чи іншому історичному матеріалі. Ще більшим викликом для авторів підручників є відображення тих завдань, які у програмі лише декларовані, наприклад формування цінностей та ідентичності учнів, історичного мислення, критичного мислення, креативності, позитивного ставлення до історії як предмета тощо. Шляхи розв'язання цих завдань сучасні програми залишають на розсуд авторів підручників, що породжує значні коливання в експертних оцінках якості того чи іншого підручника, адже вони є суб'єктивними.

Вищезазначене дає змогу стверджувати, що оскільки кожен підручник є, по суті, власною інтерпретацією і відображенням розуміння чинної програми його авторами, вони мають ретельно вивчити чинну програму під час розроблення навчальної книги. А ще важливішими є їхня співпраця з авторами програми та отримання від них зворотного зв'язку. Хочеться сподіватися, що унормування курикулуму зробить таку співпрацю нарешті можливою і бажаною, так само як широке залучення розробників курикулуму до створення підручників. Назрілим є і питання спілкування розробників програм з авторами підручників і вчителями для роз'яснення її положень.

Принцип 2. Відповідність підручника особливостям змісту історії як предмета

Без сумніву історія є досить складною і специфічною науковою та навчальною дисципліною. Серед її особливостей зазначимо насамперед те, що предметом вивчення є події і явища минулого, віддалені від нас в часі, а іноді і в просторі, які учень не може побачити в реальному житті. Окрім того, предметом дослідження на уроках, на відміну від інших предметів є конкретні, іноді одиничні факти, життя та діяльність історичних осіб, різних місцевостей тощо. Нарешті, політичний тиск змушує авторів програм (а отже підручників) збільшувати обсяг курсів сучасної історії за рахунок подій останніх років. Це обумовлює необхідність для авторів програм і підручників шукати критерії відбору історичного матеріалу, особливо фактичного, що

мають засвоювати учні різного віку і здійснювати жорсткий відбір історичних відомостей.

Такий відбір, у поєднанні з певними ідеологічними та політичними пристрастями і уподобаннями авторів, часто породжує суперечності навколо змісту історичних курсів. А якщо додати до цього постійні спроби різних політичних сил спекулювати на цьому змісті для доведення правильності власної або хибності протилежної точки зору, стає зрозумілим, чому історія постійно перебуває у центрі уваги громадянського суспільства. Нарешті додамо, що шкільна історія є носієм сподівань суспільства щодо виховання патріотів України, свідомих громадян, моральних особистостей, що за відсутності достатньої кількості інших суспільствознавчих предметів і цілеспрямованої роботи у цьому напрямі всіх вчителів і батьків, робить ці завдання практично нездійсненними.

Однак, проєктуючи шкільний підручник, маємо розуміти, що він повинен забезпечити насамперед навчання учнів по можливості “об’єктивній”, “нейтральній” історії. У ньому мають бути представлені всі необхідні для розуміння історичного процесу історичні відомості (включаючи історичні факти, поняття і методи історичного дослідження), причому в раціональному співвідношенні, що визначається віком учнів.

Окрім того, оптимальними маємо визнати підручники, які презентують і відображають природу, структуру і понятійно-категоріальний апарат історичної науки. Звичайно, важливість цього принципу легко декларувати, проте забезпечити його дотримання у процесі конструювання підручника набагато складніше, ніж уявляють критики підручників. У багатьох випадках вивчення сучасних підручників свідчить, що вони презентують історичний зміст некоректно, неповно, або навіть з помилками. Іноді це технічні помилки, що можуть бути виправлені легко, але іноді вони не є технічними і показують прогалини в історичних концепціях чи знаннях авторів.

З іншого боку, підручник з історії має виконувати покладені на нього виховні завдання. Нарешті, “метазаданням” сучасного навчання історії (більшою мірою ніж інших предметів) є розвиток критичного і системного мислення учнів, їхніх умінь працювати з джерелами, орієнтуватись у сучасному інформаційному просторі.

Вищевикладене свідчить про обов’язкову необхідність присутності в авторському колективі професійного історика – фахівця з глибокими історичними знаннями, або принаймні забезпечення видавництвами історичної експертизи підручника як обов’язкового документа перед грифуванням підручника. Це може додати нам впевненості, що однією з характеристик підручника буде його “історичність”.

Іншим важливим пунктом є можливість отримання зворотного зв'язку від вчителів і учнів, які використовують підручник. Очевидно, що якась частина помилок і недоречностей стає очевидною тільки в реальній практиці навчання. На жаль, сучасна система отримання авторами зворотного зв'язку в Україні через декілька років після публікації підручника і відсутність реального механізму внесення змін у чинні підручники зводить нанівець можливість їхнього покращення.

Отже, перегляд, експертиза й апробація підручників, особливо істориками і вчителями-практиками є обов'язковими правилами реалізації цього принципу і певною запорукою подальшого розвитку підручникотворення.

Принцип 3. Відповідність підручника психолого-дидактичним і методичним вимогам до навчальної книги

Цей принцип вимагає, щоб підручник було розроблено таким чином, щоб давати можливість продуктивного викладання вчителем і пізнання учнями предмета, а також ефективного оцінювання ними результатів навчання історії.

Як зазначають вчені, підручник як навчальний інструмент чи ресурс може містити різноманітні педагогічні “повідомлення”, адресовані як вчителям, так і учням, і пропонувати їм різні педагогічні та навчальні стратегії. Відповідно, наразі підручнику властиві зовсім нові функції. Він має допомогти учневі й учителю організувати пізнавальну діяльність максимально ефективно, перетворивши кожний параграф на певний завершений цикл компетентнісно орієнтованого навчання: від планування результатів засвоєння змісту учнями до набуття і перевірки їх. Крім того, він повинен забезпечити формування предметної історичної компетентності учнів (знання, уміння й навички, ставлення до подій та процесів), а отже, і розвиток емоційно-ціннісної сфери учнів.

Фактично, добре побудований підручник впливає не лише на те, що викладає вчитель і опановують учні, а й на те, як навчати і навчатись, як досягти найкращих результатів в опануванні історії. Зазвичай, психолого-дидактична і методична орієнтація навчальної книги є прихованою, однак іноді вона декларується відкрито. Наприклад, у тексті можна побачити спеціальні рубрики і завдання, наприклад: “давайте спробуємо”, “працюймо в групах”, “готуйтеся до уроку узагальнення”, “завдання для навчального проекту”, “проведіть дискусію”, які, по суті, спрямовують навчальний процес у певне русло. Для оцінки навчальних досягнень і самоперевірки учнів підручник також може містити репродуктивні, перетворюючі та творчі запитання, завдання для проектної роботи, письмового виконання чи позакласної роботи. Хороший підручник має кодифі-

кувати і синтезувати матеріал таким чином, щоб одночасно забезпечувати когнітивне, афективне та соціальне зростання учнів.

Будучи для учнів важливим джерелом інформації, якісний підручник має розвивати здатність школярів до навчання через читання. Тому пильної уваги заслуговують кількість і якість текстів, які він містить. Іншими бажаними ознаками якісного підручника є інтерактивність, можливість пробудити інтерес учнів, залучити їх до процесу навчання, розвинути їхню активність.

Аналіз чинних підручників свідчить, що деякі з них є досить гнучкими і дають змогу вчителям обирати той чи інший варіант організації навчального процесу як на окремому уроці, так і в цілому. Важливим є обізнаність авторів підручника з останніми досягненнями навчальної практики, психолого-педагогічної теорії та останніх досліджень у цій галузі. Корисною є також обізнаність авторів підручників із знаннями і уміннями учнів, сформованими у попередньому класі. Лише таким чином може бути забезпечено наступність і системність у вивченні предмета. На жаль, сьогодні цієї вимоги дотримуються далеко не всі автори підручників з історії, що породжує хаотичність не стільки в знаннях, скільки у формуванні компетентностей і умінь учнів.

Виходячи із зазначеного, присутність у команді авторів особи з досвідом практичного викладання чи вчителя-практика, чи методиста є дуже корисною. В іншому випадку таку присутність може замінити тільки попередня апробація підручника в реальній практиці навчання і наступний перегляд і корегування його авторами.

Якщо підручник розроблено фахівцями з методики історії чи переглянуто педагогічними експертами та вчителями перед публікацією, а також відкореговано відповідно до їхніх зауважень, це забезпечить дійсне, а не формальне дотримання цього принципу.

Принцип 4. Відповідність підручника сучасному рівню розвитку технологій

Значення і застосування технологій у навчанні історії поступово розвивається від використання діафільмів і слайдів 70–80 рр. до комп'ютерів кінця XX – початку XXI ст. і сьогодення інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Однак і досі, як і роки тому, історична освіта не завжди пов'язана із сучасними технологіями, а підручники з історії звертають увагу на існування їх. Очевидно, що сучасні освітні реформи мають долати цю прірву більш ефективно та послідовно, ніж це є зараз. Наразі використання цих технологій у навчанні обумовлено не лише тим, що ми вивчаємо і як ми це робимо, а й тим – навіщо ми це робимо. Тому технології мають бути не лише відображені у підручниках, а стати невід'ємною частиною викладання і вивчення історії. Прикладом того, наскільки швидко

все змінюється на уроці, є масове використання учнями і вчителями комп'ютерних презентацій як засобу навчання, відеофрагментів чи ілюстрацій з Інтернету, пошук там додаткової інформації тощо.

Підручник як найважливіший засіб навчання має інтегрувати ІТ-технології для підтримки та організації процесу навчання. Він має орієнтувати учнів на роботу з різними джерелами інформації, оцінку її достовірності, проведення доступних досліджень та презентацію їхніх результатів тощо. Для цього підручник має вмещувати цікаві проблеми, які учні можуть досліджувати і реалізовувати відповідні проекти. Це допоможе їм фокусуватися на розумінні, зборі інформації, виявленні логічних зв'язків і систематизації інформації, простеженні розвитку подій, тенденціях тощо. Це може зробити навчання не лише більш цікавим, але й більш ефективним. Воно забезпечить можливість розвивати в учнів мисленнєві операції високого рівня та здатність до вирішення проблем життя суспільства, що наразі вже неможливо без ІТ-технологій. Крім того, є багато елементів історичної інформації, наприклад статистичні дані, хронологія тощо, які потребують графічної наочності, а отже, мають бути ефективно представлені за допомогою ІТ-засобів.

З огляду на сучасний швидкий темп розвитку технологій очевидно, що вже завтра вони будуть відігравати провідну роль у навчанні взагалі, а отже, не врахувавши цього зараз, ризикуємо ще більш посилити відставання від розвинених освітніх систем інших країн.

Таким чином, цей принцип вимагає, щоб автори підручників були обізнані із сучасним рівнем розвитку технологій або мали можливість залучити такого експерта. Корисним буде і відповідний зворотний зв'язок від вчителів та учнів.

Принцип 5. Відповідність підручника українському соціокультурному контексту

Принцип відповідності підручника сучасному соціальному та культурному контексту України для підручника з історії є надзвичайно важливим. Шкільна історія не може викладатися без узгодження із соціальним і культурним контекстом, в якому відбувається навчання. Таке узгодження реалізується через способи представлення історичного матеріалу та методик організації його опанування учнями. Отже, відповідно до цього принципу, розробники підручника мають незалежно від шкільного курсу (класу), який висвітлює підручник, дотримуватись українських реалій, спрямовувати його виклад таким чином, щоб увесь його зміст враховував особливості та актуальні питання розвитку нашого суспільства і держави.

Український контекст має наразі як певні особливості, так і спільні риси, що притаманні всім посттоталітарним і постколоніальним державам. Його основні характеристики мають суттєво впливати

на підручник з історії, щоб забезпечити особистісно орієнтований і виховний вплив на учня, якого потребує сучасний стан і майбутнє українського суспільства. Зокрема, тексти і завдання підручника мають спрямовуватися на:

- утвердження цінностей демократії, демократичної держави, демократичних свобод громадян;
- посилення довіри до державної влади, держави як важливого інституту суверенної незалежної України, поваги до держави, права і закону;
- утвердження активної громадянської позиції учня як патріота і громадянина, готового докласти зусиль для трансформації суспільства і держави;
- демонстрацію через історичний матеріал прикладів відповідальності за свій народ і державу, згуртованості перед обличчям національної небезпеки, виправлення частково втрачених українським суспільством ціннісних орієнтирів та самоідентифікації, подолання культурної маргінальності значного відсотка населення України;
- подолання багаторічної ідеалізації образу Росії як “братньої” держави; демонстрація того, що українська державність завжди суперечила і зараз суперечить російським національним інтересам і вважається її ідеологами і владою “тимчасовим непорозумінням”;
- врахування високого рівня розвитку технологій, що є одним із глобалізаційних чинників, який суттєво впливає на сучасне українське суспільство, зокрема на учнів.

Таким чином, цей принцип вимагає від розробників підручника знання не лише конкретного історичного курсу, а й більш широкого українознавчого контексту.

Принцип 6. Відповідність вимогам сучасного педагогічного дизайну

Останній принцип є скоріше технічним, однак є сенс приділити йому певну увагу.

Цей принцип потребує того, щоб презентація, подання історичного матеріалу у навчальній книзі відповідала моделі та потребам викладання і учіння. Вона має бути добре продуманою і відрізнитися гарним дизайном, тобто такою, щоб використання підручника було легким і приємним і спрямовувало як учіння (діяльність учня), так і викладання (діяльність вчителя). Дотримання цього принципу передбачає діяльність не лише авторів, а й видавництва, насамперед фахівців з дизайну навчальних книжок.

Якщо викласти його сутність конкретно і коротко, то для підручника з історії це означає: 1) ретельний відбір, гарну якість ілюстрацій,

насамперед аутентичних епосі, що вивчається, їх раціональне розташування і розмір (він має бути достатнім для роботи з ними на уроці); 2) гарну якість загального оформлення підручника у цілісній системі його компонентів та якісний друк; 3) раціональне та продумане використання кольорів (таких, що підходять для навчальної літератури); 4) просту, але образну літературну мову. Структура підручника не має містити внутрішніх суперечностей: після перших декількох параграфів не повинно бути сюрпризів для учня з точки зору розташування та подання матеріалу. Тоді користувач тексту звикає до макету, способу викладу тексту, характеру малюнків, ілюстрацій, прикладів документів і може оптимально використовувати підручник.

Для того, щоб втілити цей принцип у життя автори і видавці мають працювати разом, поділяючи складності та відповідальність, запрошувати фахівців у цій сфері, і головне – приділяти достатньо уваги цим питанням.

На табл. 1 представлено коротке резюме названих принципів конструювання підручників.

Таблиця 1

Принципи конструювання підручника і практичні рекомендації для авторів і видавців

Принципи	Рекомендації
1. Відповідність підручника Державному стандарту і навчальній програмі з предмета	<p>1. Розробники підручника повинні добре орієнтуватись і реалізувати основні вимоги і підходи Державного стандарту і чинної програми.</p> <p>2. Розробники підручника мають працювати у тісному контакті з авторами стандарту і навчальної програми.</p> <p>3. Підручники мають проходити поглиблену експертизу щодо можливостей реалізації вимог стандарту і програми та забезпечення відповідних результатів навчання</p>
2. Відповідність підручника особливостям змісту предмета	<p>1. Підручник має забезпечувати можливість учнів розуміти, застосовувати і поповнювати свої знання та вміння з предмета.</p> <p>2. Автори підручника повинні мати базові знання з історії або запросити в команду вченого-історика.</p> <p>3. Підручник має проходити попередню (до опублікування) експертизу вчених-істориків і вчителів-практиків</p>

Принципи	Рекомендації
3. Відповідність підручника психолого-дидактичним вимогам до навчальної літератури	<p>1. Розробники підручника повинні мати знання з дидактики (теорії навчання і шкільного підручничотворення) і вікової психології.</p> <p>2. У команді розробників обов'язково мають бути експерти з методики викладання предмета або вчителі-практики.</p> <p>3. До видання підручник має пройти апробацію і отримати зворотний зв'язок від вчителів, учнів і батьків.</p> <p>4. Після видання підручника має бути забезпечена можливість його удосконалення відповідно до рекомендацій вчителів-практиків</p>
4. Відповідність підручника сучасному рівню розвитку технологій	<p>1. Автори підручника мають бути обізнані з розвитком технологій.</p> <p>2. Команда розробників має включати експерта з використання технологій у навчанні історії</p>
5. Відповідність підручника українському соціокультурному контексту	<p>1. Автори підручника мають орієнтуватись у сучасному соціальному і культурному контексті України і враховувати його у розробці тексту і методичного апарату підручника.</p> <p>2. Українознавчий контекст учня з історії має формуватися з урахуванням потреб української держави і українського суспільства</p>
6. Відповідність підручника вимогам педагогічного дизайну	<p>1. Видавці і автори підручників мають бути обізнані з вимогами педагогічного дизайну.</p> <p>2. Команда розробників має включати фахівця чи консультанта з педагогічного дизайну</p>

Література

1. Altbach, Philip G. 1983. "Key Issues of Textbook Provision in the Third World." *Prospects* 13 (3):315–325.
2. Атаманчук П. С. Реалізація функції управління в підручнику з фізики / П. С. Атаманчук, І. В. Оленюк // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. – К. : Педагогічна думка, 2003. – Вип. 4. – С. 82–85.
3. Беспалько В. П. Теория учебника: дидактический аспект / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1988. – 160 с.
4. Буринська Н. М. Особистісно зорієнтоване навчання як провідна дидактична функція сучасного підручника / Н. М. Буринська // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. – К. : Педагогічна думка, 2003. – Вип. 4. – С. 7–10.

5. Баханов К. О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти : монографія / К. О. Баханов. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, ЛТД”, 2005. – 384 с.
6. Elliott, David L., and Woodward, Arthur, eds. 1990. Textbooks and Schooling in the United States(89th Yearbook of the National Society for the Study of Education). Chicago: National Society for the Study of Education.
7. Жерар Ф.-М. Як розробляти та оцінювати шкільні підручники / Ф.-М. Жерар, К. Роеж’єр ; пер. з франц. М. Марченко. – К. : КІС, 2001. – 352 с.
8. Жосан О. Е. Зміст підготовки незалежних експертів шкільних підручників у закладі післядипломної освіти / О. Е. Жосан // Нова педагогічна думка : зб. наук. пр. – Рівне, 2012. – № 2. – С. 16–20.
9. Жосан О. Е. Шкільне підручникомознавство як наукова дисципліна / О. Е. Жосан // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. / [ред. кол. ; наук. ред. – О. М. Топузов]. – К. : Педагогічна думка, 2012. – Вип. 12. – С. 105–112.
10. Кодлюк Я. П. Аналіз і оцінювання шкільних підручників. Дидактичний аспект / Я. П. Кодлюк // Підручник XXI століття. – 2003. – № 1–4. – С. 72–79.
11. Навчальні програми для 8–9 класів для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивчення окремих предметів (за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти). Історія [Електронний режим]. – Режим доступу: [http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/istoriya-\(istoriya-ukrayini,-vsesvitnya-istoriya\).pdf](http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/istoriya-(istoriya-ukrayini,-vsesvitnya-istoriya).pdf)
12. Пометун О. Реалізація компетентнісного і діяльнісного підходів у сучасному підручнику історії / О. І. Пометун // Український педагогічний журнал. – 2015. – № 2. – С. 146–157.
13. Пометун О. І. Методичний коментар до програми 2012 року з історії для основної школи / [О. І. Пометун та ін.] // Бібліотека журналу “Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання”. – 2013. – № 5–6.
14. Смагін І. І. Методологічні засади аналізу теорії і практики шкільного підручникомтворення з суспільствознавчих навчальних предметів [Електронний ресурс] / І. І. Смагін // Народна освіта. – 2009. – № 2 (8). – Режим доступу: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/>
15. Смагін І. І. Методологічні проблеми дослідження освітніх ідеологій / І. І. Смагін // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. – К. : Міленіум, 2006. – Вип. 3. – 224 с. – С. 36–45.
16. Тлумачний словник української мови : в 11 т. – 1976. – Т. 7. – С. 693.

References

1. Altbach, Philip G. 1983. “Key Issues of Textbook Provision in the Third World.” *Prospects* 13 (3):315–325.
2. Atamanchuk P. S. Realizatsiia funktsii upravlinnia v pidruchnyku z fizyky / P. S. Atamanchuk, I. V. Oleniuk // Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. pr. – К. : Pedahohichna dumka, 2003. – Vyp. 4. – S. 82–85.

3. Bepalko V. P. *Teoriya uchebnyka: dydaktychesky aspekt* / V. P. Bepalko. – M. : Pedahohyka, 1988. – 160 s.
4. Burynska N. M. *Osobystisno zorientovane navchannia yak providna dydaktychna funktsiia suchasnoho pidruchnyka* / N. M. Burynska // *Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. pr. – K. : Pedahohichna dumka, 2003. – Vyp. 4. – S. 7–10.*
5. Bakhanov K. O. *Suchasna shkilna istorychna osvita: innovatsiini aspekty : monohrafiia* / K. O. Bakhanov. – Donetsk : TOV “Yuho-Vostok, LTD”, 2005. – 384 s.
6. Elliott, David L., and Woodward, Arthur, eds. 1990. *Textbooks and Schooling in the United States (89th Yearbook of the National Society for the Study of Education)*. Chicago: National Society for the Study of Education.
7. Zherar F.-M. *Yak rozbroliaty ta otsiniuvaty shkilni pidruchnyky* / F.-M. Zherar, K. Roehier ; per. z frants. M. Marchenko. – K. : KIS, 2001. – 352 s.
8. Zhosan O. E. *Zmist pidhotovky nezaleznykh ekspertiv shkilnykh pidruchnykiv u zakladi pislidyplomnoi osvity* / O. E. Zhosan // *Nova pedahohichna dumka : zb. nauk. prats. – Rivne, 2012. – N 2. – S. 16–20.*
9. Zhosan O. E. *Shkilne pidruchnykoznavstvo yak naukova dystsyplina* / O. E. Zhosan // *Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. pr. / [red. kol. ; nauk. red. – O. M. Topuzov]. – K. : Pedahohichna dumka, 2012. – Vyp. 12. – S. 105–112.*
10. Kodliuk Ya. P. *Analiz i otsiniuvannia shkilnykh pidruchnykiv. Dydaktychnyi aspekt* / Ya. P. Kodliuk // *Pidruchnyk XXI stolittia. – 2003. – N 1–4. – S. 72–79.*
11. *Navchalni prohramy dlia 8–9 klasiv dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv (klasiv) z pohlyblyenym vyvchennia okremykh predmetiv (za novym Derzhavnym standartom bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity). Istoriiia [Elektronnyi rezhym]. – Rezhym dostupu: [http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/istoriya-\(istoriya-ukrayini,-vsesvitnya-istoriya\).pdf](http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/istoriya-(istoriya-ukrayini,-vsesvitnya-istoriya).pdf)*
12. Pometun O. *Realizatsiia kompetnisnoho i diialnisnoho pidkhodiv u suchasnomu pidruchnyku istorii* / O. I. Pometun // *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal. – 2015. – N 2. – S. 146–157.*
13. Pometun O. I. *Metodychnyi komentar do prohramy 2012 roku z istorii dlia osnovnoi shkoly* / [O. I. Pometun ta in.] // *Biblioteka zhurnalu “Istoriiia i suspilstvoznnavstvo v shkolakh Ukrainy: teoriia i metodyka navchannia”. – 2013. – N 5–6.*
14. Smahin I. I. *Metodolohichni zasady analizu teorii i praktyky shkilnoho pidruchnykotvorennia z suspilstvoznnavchykh navchalnykh predmetiv [Elektronnyi resurs]* / I. I. Smahin // *Narodna osvita. – 2009. – N 2 (8). – Rezhym dostupu: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/>*
15. Smahin I. I. *Metodolohichni problemy doslidzhennia osvitnikh ideolohii* / I. I. Smahin // *Visnyk pislidyplomnoi osvity : zb. nauk. pr. – K. : Milenium, 2006. – Vyp. 3. – 224 s. – S. 36–45.*
16. *Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t. – 1976. – T. 7. – S. 693.*

Е. И. Пометун

ПРИНЦИПЫ КОНСТРУИРОВАНИЯ УЧЕБНИКОВ ПО ИСТОРИИ С ПОЗИЦИИ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА

В статье сформулированы и раскрыты шесть заголовно-дидактических принципов конструирования школьного учебника в контексте сдвигов в современной образовательной парадигме. Среди них: соответствие учебника Государственному стандарту и учебной программе по предмету; особенностям содержания предмета; психолого-дидактическим требованиям к учебной литературе; современному уровню развития технологий; требованиям педагогического дизайна. Указанные принципы обусловлены внешними социокультурными и научно-педагогическими факторами и являются общими требованиями, должны учитываться в построении теории учебника с позиций системного подхода. При характеристике учебника как системы принципы отражают те существенные характеристики, отвечающие за его практическое применение и позволяют определить определенные правила разработки и подготовки к публикации учебника по истории.

Ключевые слова: школьный учебник по истории; учебная книга; принцип; историческое образование; конструирования.

O. I. Pometun

PRINCIPLES OF CONSTRUCTING HISTORY TEXTBOOKS FROM THE ASPECT OF A SYSTEMATIC APPROACH

In the article, the common didactic six principles of designing a textbook in the context of development in the modern educational paradigm are formulated and studied. They are the following: compliance with the state standards and the curriculum, features of the content; psychological and didactic requirements for textbooks; the current level of technology; Ukrainian socio-cultural context; pedagogical design requirements. These principles are predetermined by the external socio-cultural, scientific and educational factors and are general requirements that must be taken into account in constructing the theory of a textbook system approach. The descriptions of a textbook as a system of principles reflect the essential characteristics that are responsible for its practical application and allow you to define certain rules for the development and preparation for the publication of history textbooks.

Key words: school history textbook; academic book; principle; historical education; designing.